

„Milczenie owiec”. Rosyjski wielki biznes w czasie wojny

Iwona Wiśniewska

Inwazja Rosji na Ukrainę i będące jej konsekwencją sankcje przyniosły rosyjskiemu wielkiemu biznesowi miliardowe straty. Skala ciosów, jakie spadły na jego czołowych przedstawicieli, doprowadziła do zmiany dotychczasowego modelu biznesowego. Mimo poniesionych strat miliarderzy, podobnie jak społeczeństwo, w znakomitej większości milcząco pogodzili się z agresywną polityką Moskwy. Nawet ci przebywający za granicą nie odważyli się na krytykowanie Kremla i skoncentrowali się na dostosowaniu funkcjonowania swoich firm do nowych warunków ekonomicznych. Jako główną strategię obronną wybrali zaś milczenie, dzięki czemu unikają skupiania na sobie uwagi władz.

W ostatnich miesiącach, w sytuacji kurczących się dochodów Federacji Rosyjskiej, własność miliarderów spoza najbliższego otoczenia Kremla stała się mocno zagrożona. Jest wielce prawdopodobne, że to ich kosztem proputinowska elita rozszerzać będzie swój stan posiadania. Ponadto okazało się, że aktywa latami wyprowadzane na Zachód także nie są bezpieczne, m.in. ze względu na zachodnie sankcje. Mimo swojej pasywności wobec władz miliarderzy przejawiają za granicą dość dużą aktywność, by zachować swój majątek i utrzymać dotychczasowy poziom życia.

Jeśli natomiast chodzi o osoby z najbliższego otoczenia Władimira Putina, to Kreml stara się częściowo rekompensować im straty, pozwalając zarabiać na obsłudze działań wojennych. Korzystają oni również na zamówieniach publicznych i przejmowaniu atrakcyjnych aktywów od rosyjskiego prywatnego biznesu i zagranicznych spółek wycofujących się z Rosji. Co ciekawe, nawet przedsiębiorcy blisko związani z elitą władzy nie są skłonni do publicznego deklarowania poparcia dla polityki Kremla i w większości przypadków nie wypowiadają się na temat wojny. Putin wykorzystuje inwazję na Ukrainę do dalszego zwiększania roli państwa w rosyjskiej gospodarce i umacniania państwowego kapitalizmu budowanego w czasie jego rządów. W efekcie w Rosji dochodzi do kolejnego podziału własności, ograniczania konkurencji i rozwijania mechanizmów korupcyjnych.

Straty wielkiego biznesu

Zgodnie z szacunkami agencji Bloomberg wartość majątków 23 najbogatszych rosyjskich biznesmenów zmniejszyła się w ciągu pierwszego roku trwania pełnoskalowej wojny o ok. 65 mld dolarów,

tj. o ok. 20%¹. Wśród osób, które straciły najwięcej, jest Roman Abramowicz – wartość jego aktywów spadła o ponad 50% (zob. tabela 1 w Aneksie). Rosyjscy miliarderzy musieli się mierzyć nie tylko ze spadkiem notowań należących do nich spółek, lecz także ze zmianą modelu prowadzenia biznesu. Przede wszystkim wielu tamtejszych eksporterów i importerów utraciło dostęp do dochodowych rynków zachodnich, w tym również kapitałowych. Proces adaptacji do nowych warunków ekonomicznych oznaczał dla nich: konieczność nasilenia współpracy z państwami azjatyckimi, które oferują znacznie niższą marżę (dotyczy to zwłaszcza surowców); regres technologiczny (ze względu na brak dostępu do zachodnich technologii i towarów inwestycyjnych); zwiększenie kosztów logistyki i operacji finansowych. Dodatkowo, ze względu na wysokie ryzyko związane ze współpracą z Rosją, rosyjscy eksporterzy sprzedają surowce po zaniżonej cenie, a importerzy przepłacają za towary.

Kolejnym ciosem dla wielu rosyjskich biznesmenów były sankcje personalne. W wyniku restrykcji ich aktywa w państwach zachodnich (finansowe, nieruchomości

” Rosyjska inwazja na Ukrainę przyniosła rosyjskiemu wielkiemu biznesowi miliardowe straty i utratę pozycji w międzynarodowych kręgach polityczno-biznesowych.

i ruchomości) o łącznej wartości ok. 60 mld dolarów² zostały zamrożone. Ponadto majątek ten zagrożony jest konfiskatą na potrzeby zniszczonej Ukrainy. W wyniku nałożonych sankcji rosyjscy biznesmeni oraz członkowie ich rodzin zostali zmuszeni również do zmiany dotychczasowego stylu życia, m.in. utracili możliwość podróżowania po państwach zachodnich, a także swoją pozycję w międzynarodowych kręgach polityczno-biznesowych, jako że kontakty z nimi stały się toksyczne.

Kryzys gospodarczy w Rosji, przy rosnących kosztach wojny, zmusza Kreml do zwiększania nakładanych na biznes obciążeń fiskalnych. W 2022 r. rząd sięgnął głównie po zyski Gazpromu, jednak swoimi dochodami musiały podzielić się również sektory metalurgiczny, węglowy i nawozów mineralnych. W 2023 r. zmiany fiskalne dotknęły znacznie szerszą grupę przedsiębiorstw. Władze nie tylko po raz kolejny podniosły obciążenia podatkowe sektora naftowo-gazowego, lecz zamierzają także odebrać dużemu biznesowi z różnych branż znaczną część ich zysków z ostatnich dwóch lat. Nie ma przy tym pewności, że w ciągu roku nie nastąpi dalszy wzrost podatków.

Reakcja miliarderów i ich strategie obronne

Przez ostatnie 20 lat rosyjski wielki biznes został całkowicie podporządkowany Kremlowi. Jego działalność zarówno w kraju, jak i poza granicami pozostawała pod silną kontrolą władz. W efekcie z systemu polityczno-ekonomicznego zniknęli tzw. oligarchowie. Elita putinowska pozwalała bogacić się miliarderom, jednocześnie budując instrumentarium nacisku na nich (m.in. aparat przymusu i będący na usługach władz system sprawiedliwości), które mogło zostać wykorzystane do odebrania im aktywów, a nawet pozbawienia ich zdrowia lub życia. Rosyjski biznes zaakceptował te reguły gry – m.in. dzielił się z Kremlm zarabianymi środkami finansowymi, sponsorował ważne dla niego projekty, był też wykorzystywany do lobbowania rosyjskich interesów za granicą. W ostatnich miesiącach, w sytuacji kurczących się środków do podziału, własność miliarderów spoza najbliższego otoczenia Kremla została zagrożona. Jest wielce prawdopodobne, że ich kosztem putinowska elita rozszerzać będzie swój stan posiadania. Rosną zatem obawy przed nacjonalizacją części aktywów lub ich przejęciem przez osoby bardziej lojalne wobec Kremla³.

¹ J. Witzig, *Russia's Richest Lose \$67 Billion of Wealth After a Year of War*, Bloomberg, 24.02.2023, Bloomberg.com.

² Dodatkowo Zachód zamroził aktywa Centralnego Banku Rosji o wartości 300 mld dolarów. Szerzej zob. *United Kingdom helps freeze more than £48 billion in Russian assets*, Government of the United Kingdom, 9.03.2023, gov.uk.

³ *Russia's Tycoons Fear Tightening Kremlin Squeeze as Putin's War Drags On*, Bloomberg, 14.01.2023, bloomberg.com.

W rezultacie większość miliarderów – niezależnie od tego, czy przebywających w Rosji, czy za granicą – nie chcąc narażać się Kremlowi, wybrała milczenie jako najlepszy sposób ochrony swoich interesów. Mimo poniesionych strat duży prywatny rosyjski biznes jak dotąd nie odważył się na krytykowanie Kremla. Nieliczne osoby w pierwszych tygodniach inwazji zdecydowały się jedynie na publiczne nawoływanie do pokoju (np. kierownictwo Łukoilu i Novateku, Oleg Deripaska czy Michaił Fridman). Dotychczas z najostrzejszymi słowami przeciw wojnie i jej konsekwencjom („państwa powinny wydawać pieniądze na leczenie ludzi, nie na wojnę”) wystąpił mieszkający poza Rosją biznesmen Oleg Tińkow, który nie należał do bliskiego otoczenia Kremla. W efekcie został pozbawiony swoich aktywów w tym kraju. Zdaniem Tińkowa poglądy większości jego znajomych biznesmenów są podobne do jego, jednak boją się oni artykułować je publicznie⁴.

Rosyjscy miliarderzy okazali się znacznie aktywniejsi, jeśli chodzi o ochronę ich własności za granicą. Aby uchronić majątek przed

Większość miliarderów nie odważyła się krytykować agresywnej polityki Kremla i wybrała milczenie jako najlepszy sposób ochrony własnych interesów.

zamrożeniem, osoby zagrożone sankcjami personalnymi przede wszystkim sprzedawały lub przepisywały swoje aktywa, głównie na członków rodziny. Aleksiej Mordaszow (właściciel m.in. Siewierstali) przepisał majątek na żonę, natomiast Roman Abramowicz (m.in. współudziałowiec Evrazu) przekazał kontrolę nad znaczną częścią aktywów swoim dzieciom. Z zarządu holdingu inwestycyjnego LetterOne odeszli Michaił Fridman i Piotr Awen. Ponadto ich partnerzy biznesowi – Aleksiej Kuzmiczew i German Chan – sprzedali udziały w LetterOne i Alfa-Banku (zmniejszając tym samym kontrolę rosyjskich udziałowców objętych sankcjami do poziomu poniżej 50%). Znaczną część majątku, w tym jachty czy samoloty, udało się rosyjskim biznesmenom wyprowadzić spod zachodniej jurysdykcji, zanim zachodnie ograny nałożyły na nie ograniczenia. W większości przekierowywali oni swój majątek do państw, które nie objęły Rosji sankcjami, głównie do krajów Zatoki Perskiej, Izraela czy Turcji⁵.

Ponad stu rosyjskich miliarderów objętych sankcjami personalnymi (m.in. Abramowicz i Fridman) zdecydowało się złożyć do zachodnich sądów pozwy, w których podważają oni zasadność nałożonych na nich ograniczeń. Nieliczni biznesmeni zadeklarowali wsparcie finansowe dla ofiar wojny, co wykorzystywali następnie do zabiegania o usunięcie z list sankcyjnych. Przykładowo fundusz charytatywny kontrolowany m.in. przez Fridmana i Awena pod koniec lutego 2022 r. zapowiedział wsparcie w wysokości 10 mln dolarów dla Żydów dotkniętych „kryzysem na Ukrainie”. Również Abramowicz zadeklarował, że pieniądze ze sprzedaży klubu piłkarskiego Chelsea przekaże na pomoc humanitarną dla ofiar wojny po obu stronach konfliktu⁶. Jego wizerunek na Zachodzie miało także poprawić zaangażowanie w charakterze rzekomego pośrednika Kremla w rozmowach pokojowych z Ukrainą toczących się w pierwszych miesiącach pełnoskalowej wojny oraz przy wymianie jeńców wojennych.

Część biznesmenów próbowała też odzyskać kontrolę nad swoimi aktywami nielegalnie. Oleg Deripaska z pomocą wielu podstawionych osób i firm kontynuował działalność w USA (mechanizm został wykryty jesienią 2022 r.). Z kolei objęci unijnymi ograniczeniami personalnymi Dmitrij Mazepin i Aliszer Usmanow uprowadzili swoje jachty „zamrożone” odpowiednio przez władze Włoch i Chorwacji.

Większość rosyjskich miliarderów mimo sankcji pozostała poza granicami Rosji, przy czym znaczna część z nich wyprowadziła się z państw zachodnich, głównie do Izraela (Abramowicz) bądź państw

⁴ A. Troianovski, I. Nechepurenko, *Russian Tycoon Criticized Putin's War. Retribution Was Swift*, The New York Times, 1.05.2022, nytimes.com.

⁵ Szerzej zob. *Trends in Bank Secrecy Act Data: Financial Activity by Russian Oligarchs in 2022*, „Financial Trend Analysis”, styczeń 2023, U.S. Treasury. Financial Crimes Enforcement Network, fincen.gov.

⁶ Kontrolę nad uzyskanymi ze sprzedaży 2,3 mld funtów posiada rząd brytyjski, który od początku 2023 r. pracuje nad mechanizmem przekazania tych funduszy Ukrainie.

Zatoki Perskiej (Andriej Mielniczenko). Blisko współpracujący z Kremlem Usmanow zdecydował się natomiast przeprowadzić do rodzinnego Uzbekistanu i ograniczyć działalność w Rosji. Niektórzy biznesmeni rzekli się ponadto rosyjskiego obywatelstwa. Wśród nich znalazł się Jurij Milner (aktywny w branży technologicznej), przebywający poza Rosją już od 2014 r. Po agresji na Ukrainę, podobnie jak Paweł Durow (miliarder z branży technologicznej, właściciel komunikatora Telegram), poprosił on czasopismo „Forbes”, by nie nazywać go rosyjskim biznesmenem. Obecnie związki z Rosją są bowiem obciążeniem przy prowadzeniu biznesu na Zachodzie. Z dostępnych informacji wynika, że tylko jeden miliarder – German Chan – zdecydował się na powrót do kraju.

Milczenie miliarderów okazało się niewystarczające dla Kremla, który coraz mocniej wymaga od obywateli i biznesu czynnego wspierania

„ Przedstawiciele rosyjskiego wielkiego biznesu wykazali się dużą inwencją, aby ochronić swoje majątki na Zachodzie przed sankcjami.

władz, w tym przyjazdu do Rosji. Władze nasiliły też działania wymuszające przerejestrowywanie spółek z zagranicy do kraju. Dla przykładu w ostatnich miesiącach rosyjskie stały się firmy należące do Władimira Potanina, za pomocą których kontroluje on m.in. Norylski Nikiel. Niebawem rosyjską rejestrację uzyska także spółka technologiczna VK kontrolowana przez bliskiego przyjaciela Putina – Jurija Kowalczuka. Miliarderzy niechętni do powrotu do kraju coraz częściej pozbywają się rosyjskich aktywów. Arkadij Wołoż, założyciel i udziałowiec spółki technologicznej Yandex, pracuje obecnie nad wydzieleniem ich i przekazaniem kontroli nad nimi najprawdopodobniej kierownictwu spółki. LetterOne, której udziałowcami są Fridman i Awen, usiłuje natomiast odsprzedać managementowi rosyjską część operatora telefonii komórkowej VimpelCom. Obaj miliarderzy zamierzają też zbyć udziały (łącznie 45,3%) w Alfa-Banku (objętym sankcjami m.in. UE i USA) przebywającemu w Rosji partnerowi biznesowemu Andriejowi Kosogowowi (posiada on już 41%, po tym jak w marcu 2022 r. przejął aktywa od innych akcjonariuszy – Germana Chana i Aleksieja Kuzmiczewa). Nie ma jednak pewności, jak będzie wyglądało sfinalizowanie tych transakcji, kto zostanie ostatecznym beneficjentem i czy obecni udziałowcy otrzymają za swoje aktywa realne fundusze.

Miliarderzy pozostający w Rosji koncentrują się natomiast przede wszystkim na utrzymaniu biznesu, minimalizowaniu strat, a także na wykorzystaniu obecnej sytuacji do dalszego pomnażania zysków. Lojalni wobec Kremla mogą liczyć na dostęp do zamówień publicznych i państwowego wsparcia finansowego oraz na różnego rodzaju ulgi ekonomiczne. Dodatkowo czerpią oni korzyści z wycofywania się z Rosji części firm, które udaje się im przejmować poniżej wartości rynkowej. Jednym z największych beneficjentów okazał się Władimir Potanin (m.in. odkupił po zaniżonej cenie 35% udziałów w Tinkoff Bank od Olega Tińkowa; zob. tabela 2 w Aneksie)⁷.

Główni beneficjenci wojny

Wojna stała się dla osób powiązanych z rosyjskim sektorem zbrojeniowym okazją do wzbogacenia się, a jednocześnie pozwoliła im zatrzeć ślady ogromnej korupcji, do której dochodziło w tej branży w ostatnich latach⁸. W 2022 r. wydatki budżetowe na obronę narodową wzrosły o co najmniej 35% (tj. o 1,2 bln rubli, co stanowi równowartość 18 mld dolarów) – do 4,7 bln rubli (ok. 70 mld dolarów). Nie są to jednak wszystkie koszty wojny – wiele z nich pozostaje ukrytych w innych pozycjach budżetowych, w tym dotyczących polityki społecznej, cyfryzacji czy rozwoju gospodarki. Większość

⁷ Ranking 25 nowych właścicieli firm zagranicznych (stan na 31 grudnia 2022 r.) zob. 25 новых собственников активов иностранных компаний в России, Forbes, forbes.ru.

⁸ Na polu walki nie można skrupulatnie policzyć ilości wykorzystanej amunicji i sprzętu wojskowego, a także ocenić ich jakości. Daje to wszystkim osobom zaangażowanym w ostatnich latach w mechanizmy korupcyjne w ramach państwowych zamówień publicznych znakomitą sposobność, by dostosować rzeczywisty stan magazynów do sprawozdań finansowych, a tym samym zatrzeć ślady korupcji.

tych środków przeznaczono na państwowe zamówienia obronne rozdzielane uznaniowo, bez przeprowadzania konkursów. W dużej mierze były one realizowane przez państwową korporację Rostech, kontrolującą gros przedsiębiorstw sektora zbrojeniowego i nadzorowaną przez Siergieja Czemezowa (razem z Putinem służył on w latach osiemdziesiątych w KGB w Dreźnie). Ponadto korporacja ta jest głównym odbiorcą przeznaczanych na program substytucji importu pieniędzy z budżetu państwa. O rosnących wpływach Czemezowa świadczy też awansowanie w lipcu 2022 r. do rangi wicepremiera Denisa Manturowa (wcześniej ministra przemysłu i handlu), uważanego za jego protegowanego. Manturow skumulował w swoich rękach kontrolę nad zbrojeniowymi zamówieniami publicznymi oraz polityką substytucji importu.

W ostatnich miesiącach bezpo-

średni dostęp do środków budżetowych, w tym na zamówienia obronne, uzyskał także Jurij Borisow, którego w lipcu 2022 r. mianowano na stanowisko prezesa korporacji państwowej Roskosmos (wcześniej był wicepremierem odpowiedzialnym za sektor zbrojeniowy). Roskosmos ściśle współpracuje z rosyjskimi Siłami Powietrzno-Kosmicznymi. Na państwowych zamówieniach obronnych korzystają również spółki powiązane z rodziną Borisowa (np. technologiczna firma Moduł czy produkujące i remontujące silniki dieslowe Kingiseppskie Zakłady Maszynowe).

” Głównymi beneficjentami rosnących wydatków na wojnę oraz wycofywania się zachodnich koncernów z Rosji są osoby z najbliższego otoczenia Kremla.

Kolejnym ważnym źródłem bogacenia się elity w czasie wojny jest Federalna Agencja Rezerw Państwowych (Gosrezierw), która odpowiada za gromadzenie zapasów materiałowych na wypadek wojny czy sytuacji nadzwyczajnych (np. klęsk żywiołowych). Głównymi beneficjentami zamówień na potrzeby tej agencji są firmy powiązane z rodzinami m.in. Siergieja Czemezowa, Nikołaja Patruszewa (sekretarz Rady Bezpieczeństwa) czy Arkadija Rotenberga (miliardera, od czasów młodości sparingpartnera prezydenta Putina w judo)⁹.

Ekspansja kosztem zachodniego i rodzimego biznesu

Przedstawiciele putinowskiej elity umacniają się na rynku także dzięki przejmowaniu atrakcyjnych aktywów od wycofujących się z Rosji zachodnich spółek, zwłaszcza energetycznych. W większości warunki zmiany właściciela nie są znane. Z dostępnych informacji wynika jednak, że aktywa nabywane są po zaniżonej cenie, a niekiedy uzyskiwane w efekcie wywłaszczenia dotychczasowych udziałowców (np. projekt energetyczny Sachalin-1).

Lojalność osób z najbliższego otoczenia prezydenta nagradzana jest również poprzez umożliwianie im żerowania na państwowych koncernach. Dla przykładu Aurora – spółka powiązana z młodszym synem Patruszewa – Andriejem – dzięki wydzierżawieniu od Gazpromu arktycznej floty (m.in. trzy platformy z czterech posiadanych przez Gazprom oraz statki) i uzyskaniu zgody na korzystanie z logo koncernu (Gazprom Szelfprojekt) stała się głównym usługodawcą zajmującym się odwiertami na szelfie arktycznym, w tym dla Gazpromu i Novateku (koncernu powiązanego z osobami z bliskiego otoczenia Putina). Starszy syn Patruszewa – Dmitrij – wykorzystuje natomiast swoje stanowiska ministra rolnictwa oraz prezesa Rady Nadzorczej Rosselchozbanku (państwowego banku rolnego) do konsolidacji sektora i czerpania z niego zysków. Służą temu m.in. wprowadzane regulacje rynkowe (w tym podział kwot eksportowych), jak również kontrola nad dystrybucją wsparcia państwowego dla firm czy dostępem do preferencyjnych kredytów Rosselchozbanku. Ponadto jeden z najbardziej dochodowych segmentów rynku, czyli eksport zbóż, został silnie skonsolidowany. Na dziesięciu

⁹ Szerzej zob. С. Титов, współpraca М. Маглов, *Нетрудовые резервы. Расследование о том, как кланы из окружения Владимира Путина поделили стратегический запас родины*, Проект, 23.01.2023, projekt.media.

największych eksporterów w 2022 r. przypadało ponad 70% wywożonego z Rosji zboża (wobec 64% w 2021 r.)¹⁰. Co więcej, wśród największych traderów zbożowych co najmniej dwóch związanych jest z Dmitrijem Patruszewem.

W sektorze IT i mediach umacniają się natomiast struktury powiązane z Jurijem Kowalczukiem. Kontrolowana przez niego spółka Sogaz w sierpniu 2022 r. przejęła od Yandexu serwisy informacyjne Dzen i Novosti. Państwowe przedsiębiorstwo telekomunikacyjne Rostelecom zamierza zaś zdominować rynek łączności komórkowej, m.in. poprzez przejęcie operatora komórkowego MegaFon, kontrolowanego obecnie przez Aliszerę Usmanowa. Rosyjskie media spekulują także, że mogłaby ona uzyskać kontrolę również nad VimpelComem.

Mimo wojny i kurczących się zasobów bracia Rotenberg rozwijają swój dotychczasowy model biznesowy oparty na pasożytowaniu na spółkach państwowych i zamówieniach publicznych. Firmy budowlane powiązane z Arkadijem Rotenbergiem i bankiem WEB wymienia się wśród głównych beneficjentów projektów rozwoju infrastruktury kolejowej i drogowej. Latem 2022 r. Borys Rotenberg wszedł natomiast na rynek usług dla sektora nuklearnego, przejmując 36% udziałów w spółce TiechAtomStroj, będącej jednym z podwykonawców państwowego Rosatomu.

Konkluzje

W rezultacie inwazji na Ukrainę i nałożonych w jej następstwie sankcji straty finansowe poniósł cały rosyjski biznes państwowy i prywatny. Na razie jednak jedynie nieliczni miliarderzy odważyli się na nieśmiało nawoływanie do pokoju. Posłuszeństwo przedstawicieli prywatnego biznesu spoza najbliższego otoczenia Kremla, także miliarderów żyjących poza Rosją, wynika z ich zastraszania¹¹. Obawiają się oni utraty aktywów, a nawet – w przypadku otwartego sprzeciwu wobec Putina – życia. De facto oznacza to, że biznes nadal pozostaje pod silnym wpływem Kremla.

Władze w Moskwie wykorzystują wojnę i pogłębiający się kryzys gospodarczy w kraju do kolejnego podziału własności i dalszego umacniania kapitalizmu państwowego. W miarę swoich kurczących się możliwości państwo wspiera przede wszystkim spółki z najbliższego otoczenia Kremla – oferuje im m.in. ulgowe kredyty czy dofinansowanie projektów. Ponadto w rezultacie zmian prawnych (m.in. rezygnacji z konkursów przy wyborze wykonawcy zamówień publicznych, utajnieniu informacji o beneficjentach kontraktów państwowych oraz finansach państwowych spółek) wzrósł w Rosji poziom korupcji¹².

Lojalność osób z najbliższego otoczenia Kremla usiłuje utrzymać, rekompensując im częściowo straty finansowe i umożliwiając bogacenie się na zamówieniach publicznych oraz poprzez przejmowanie aktywów – zarówno firm zachodnich, wycofujących się z kraju, jak i rosyjskich, należących do ludzi spoza kremlowskiej elity. Pozwalając im zarabiać dzięki wojnie, Putin de facto zwiększa ich współodpowiedzialność za nią i za dokonywane w jej trakcie zbrodnie wojenne. W ten sposób jeszcze bardziej uzależnia przyszłość tych osób od utrzymania obecnego reżimu. Ze względu na hermetyczność rosyjskiego systemu władzy trudno jest wnioskować o nastrojach wśród elity rządzącej. Jak dotąd nie widać ostrych konfliktów o aktywa, choć oznaki napięć w jej szeregach są dostrzegalne. Dotyczą one jednak głównie rywalizacji między bezpośrednio zaangażowanymi w działania wojenne.

¹⁰ W 2021 r. wartość eksportu artykułów rolno-spożywczych z Rosji przekroczyła 36 mld dolarów, a znaczną część sprzedaży stanowiło zboże. Dla porównania eksport uzbrojenia oszacowano na niespełna 15 mld dolarów.

¹¹ Więcej o mechanizmach kontrolowania Rosjan przez Kreml zob. M. Domańska, *Neototalitarny projekt Putina: sytuacja polityczna w Rosji*, „Komentarze OSW”, nr 489, 17.02.2023, osw.waw.pl.

¹² Corruption Perceptions Index, Transparency International, transparency.org.

Dotychczas Putin skutecznie odgrywał rolę arbitra, rozstrzygając konflikty, i zapewniał środki finansowe do podziału, które były w stanie zadowolić jego otoczenie. Niemniej przedłużająca się wojna i rosnące jej koszty rodzą wątpliwości, na jak długo Kremlowi wystarczy funduszy na zaspokajanie potrzeb elity. Już obecnie władze zmuszone są – poprzez rosnące obciążenia podatkowe – sięgać również do kieszeni osób z najbliższego otoczenia. Jeśli potwierdzą się prognozy mówiące o tym, że sytuacja finansowa Rosji w 2023 r. może być trudniejsza niż w pierwszym roku pełnoskalowej wojny, wówczas także należący do najściślejszego kręgu Putina będą musieli ograniczyć swoje apetyty.

Dotychczasowy model biznesowy został w Rosji trwale zburzony. Bez dostępu do zachodnich rynków, technologii i towarów inwestycyjnych tamtejszy wielki biznes będzie się coraz bardziej uzależniał od rynku azjatyckiego, głównie chińskiego. Pozycja negocjacyjna Moskwy w tych relacjach będzie znacznie słabsza, przez co warunki współpracy dyktować będzie Pekin i najprawdopodobniej będą one o wiele mniej korzystne od tych, jakie obowiązywały w kooperacji z Zachodem.

ANEKS

Tabela 1. Wartość aktywów wybranych rosyjskich miliarderów (w mld dolarów)

	Stan na 15 lutego 2022 r.	Stan na 10 marca 2023 r.
Aleksiej Mordaszow z rodziną	29,1	20,0
Władimir Potanin	31,1	28,5
Władimir Lisin	28,7	20,8
Wagit Alekperow	23,2	18,1
Leonid Michelson	30,1	25,0
Giennadij Timczenko	19,6	11,7
Aliszer Usmanow	21,5	19,2
Andriej Mielniczenko	18,8	12,6
Michaił Fridman	13,2	11,6
Roman Abramowicz	16,2	7,8
German Chan	9,6	6,4
Aleksiej Kuzmiczew	6,8	5,6
Piotr Awen	6,2	5,5

Źródło: Bloomberg Billionaires Index, [bloomberg.com](https://www.bloomberg.com).

Tabela 2. Wybrane transakcje przejęcia zagranicznych aktywów w Rosji od lutego 2022 r.

Wycofujący się inwestor / aktywa	Rosyjski beneficjent / uwagi
SPÓŁKI PAŃSTWOWE	
ExxonMobil (USA) 30% udziałów w projekcie naftowo-gazowym Sachalin-1 i rola operatora	Kreml przeniósł prawa do zarządzania projektem na Rosnieft' . De facto nastąpiło wywłaszczenie ExxonMobil z posiadanych udziałów. Nie wiadomo, kto zostanie nowym właścicielem.
Shell (Wielka Brytania) 27,5% udziałów w projekcie naftowo-gazowym Sachalin-2	Novatek (prywatny koncern powiązany z osobami z bliskiego otoczenia Władimira Putina) zapłacił 1,16 mld dolarów. Shell uzyskał też zgodę prezydenta Rosji na wywiezienie tych środków poza jej granice.
Equinor (Norwegia) udziały w czterech spółkach zajmujących się zagospodarowaniem i wydobywaniem złóż naftowo-gazowych	Rosnieft' zapłaciła 1 euro i przejęła zobowiązania inwestycyjne na 1 mld dolarów.
Equinor (Norwegia) 30% udziałów w projekcie naftowym Charjaga	Zarubieźneft' – operator i właściciel 40% udziałów w projekcie. Warunki nieznane.
TotalEnergies (Francja) 20% udziałów w projekcie naftowym Charjaga	Zarubieźneft' – operator i właściciel 40% udziałów w projekcie. Warunki nieznane.
Shell (Wielka Brytania) 50% udziałów w spółce Salym Petroleum Development zajmującej się wydobywaniem ropy	Gazpromnieft' Warunki nieznane.
Renault (Francja) 67,7% udziałów w Awtowazie	Instytut naukowy z branży motoryzacyjnej NAMI nadzorowany przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu FR (silnie powiązany z Rostechem, który kontroluje pozostałe udziały Awtowazu). Zapłacił 1 rubla, Renault zachowało opcję wykupu udziałów w ciągu sześciu lat.
Renault (Francja) Moskiewskie zakłady samochodowe (100%)	Merostwo Moskwy zapłaciło 1 rubla.
Nissan (Japonia) Petersburskie zakłady samochodowe (100%)	Instytut naukowy z branży motoryzacyjnej NAMI . Zapłacił 1 euro, Nissan zachował opcję wykupu udziałów w ciągu sześciu lat.
SPÓŁKI PRYWATNE	
Shell (Wielka Brytania) Sieć stacji benzynowych i zakłady produkcji smarów	Łukoil Warunki nieznane.
Société Générale (Francja) Rosbank (100%)	Interros – kontrolowana przez Władimira Potanina. Warunki nieznane.
Oleg Tińkow (Rosja/Cypr) TCS Group Holding PLC (35%, Cypr), właściciel Tinkoff Banku	Interros – kontrolowana przez Władimira Potanina. Według Tińkova Kreml zmusił go do sprzedaży banku za 3% wartości rynkowej.
Kinross Gold (Kanada) Projekty wydobywcze złota w Rosji	Holding Highland Gold Mining – kontrolowany przez Władysława Swibłowa. Rządowa komisja ds. kontroli inwestycji zagranicznych ustaliła cenę na 340 mln dolarów, mimo że strony uzgodniły, że wyniesie ona 680 mln dolarów.

Źródła: rosyjskie media, komunikaty zachodnich spółek.